
Dag Sandahl

Synd och nåd – en resa med Gun och Jan

Myrdalsällskapet, Varberg den 15 januari 2023

”Men vi ha också att ledda av det intellektuella samvetet ge oss i kast med och i egen kraft försöka åtgärda de uppgifter, som vi i denna bistra tillvaro möta.”¹

Gun Kessle och Jan Myrdal skulle inte hävdat något annat, men det är Olle Herrlin jag citerat från en pålitligt eller opålitligt konservativ tidskrift, *Svensk Tidskrift* år 1949. Olle Herrlin blev förresten biskop. Då hette han biskop Olov och var noga med det.

Om jag ändå ska hålla på med utvikningar, så skulle Olov Herrlin med några medresenärer ta in på det bokade hotellet. Hans namn fanns inte med bland bokningarna. Biskopen blev irriterad. Han återfanns dock till sist i bokningslistan under namnet Lin, herr Lin. Denna utvikning bara för att roa er. Och då kan jag ta mig tillbaka till allvaret: att ledda av det intellektuella samvetet ge oss i kast med och i egen kraft försöka åtgärda de uppgifter, som vi i denna bistra tillvaro möta.

Vad jag nu ska göra är att ta Jans självdeklaration på allvar. Han var, och det gällde Gun också, kulturellt kristen. Båda var döpta. Jan kunde säga ”kulturellt lutheran” också. Så dras en gräns mot att vara ”personligt kristen” eller hur man nu ska ange att någon står för bekännelsen, att Jesus är Kristus och att han är Herren, inte kejsaren – det som var den hållning många i det romerska imperiet fick betala med sina liv för att säga eller ens antyda. Deras bekännelse skapade den kultur som vi alla tillhör – eller tillhört. Det är fullt möjligt att den gamla kulturen med djupa rötter ner i kunskap är på avskrivning. Vad som riktigt avlöser en kristen kunskapskultur vet vi väl inte. Men det blir en kultur med många förnimmelser och rikt känsloliv, det kan jag gissa.

¹ Olle Herrlin, *Otro och vetande*, Svensk Tidskrift, 1949, häfte 6, s 437

Gun och Jan var en del av denna västerländska kultur, det var de medvetna om, men också tydliga med att tron inte var deras. Det var egentligen inte något problem för dem. Det är mest för Guds barnbarn detta blir ett livslångt trauma. Gun hade laestadianer i släkten, Jan mer det svenskkyrkliga i mellansvensk tappning. Är det då inte prästerligt ojuste att tala om synd och nåd för att beskriva deras resa? Jag tror inte det. Inte när Gun och Jan tar sig tillbaka till 1100-talet i Frankrike och Norge för att känna igen sig i dem de möter. Stenkonst och träkonst som är mer än konst alltså. Det är upptäcktsresorna i Frankrike och Norge jag tänkte följa genom böckerna *Ondskan tar form* (1975) och den omarbetade/nyskrivna *När Västerlandet trädde fram* (1992) för att se vad de såg och berättade i ord och bild. Gun angelägen att se vad som skulpterats i sten och trä utan besvärande ljus, långa exponeringstider alltså. Och Jan satt med en mängd böcker för att sätta sig in i sammanhangen.

Jag använder två analysbegrepp för att förstå. De är i sak rätt neutrala när de fångar in vår verklighet.

Synd är ett användbart begrepp. Ordet hör samman med ordet "sönder" och återger alltså livet som det är. Det är inget särskilt kristet eller ens religiöst att konstatera hur det är i världen, i oss, kring oss och med oss.

Nåd är det lite annorlunda med, det är mer klerikalt. Latinets ord för nåd är *gratia* och det behöver kanske inte vara så fromt för att säga att allt det bästa i livet är gratis. Mer än så. Begåvning som kan användas och bli till glädje ska väl uppfattas vara uttryck för nåd på samma sätt som den som ser sig få fler år att leva kan tala om "ett andra anstånd". Min underliggande provokation missar ni inte. Synd och nåd uttrycker vad som finns i det mänskliga livet. Om drivkrafterna är könet och arbetet ska väl lusten till bådadera räknas in som nåd. Och det här med begåvning vill jag nog räkna in här också.

När Jans begåvning inte fick komma till användning och hans manuskript inte publicerades av politisk hänsyn till namnet Myrdal var det svåra år. Jan hindrades i sin kallelse, men knäcktes inte av motståndet. Lika lite som Gun.

30%-ig lungkapacitet är inte så mycket att skryta om, men Gun kunde med kärv saklighet ta sig an arbetet år ut och år in. Hon formades väl av sin vistelse på sanatorium och mötet

med människor där – ”det gav henne en annan och särskild livsbild”, kunde Jan skriva.² Hon kände alla hororna i Stockholm för de åkte ut och in för tuberkulos, som hon konstaterade, men viktigare kanske ändå att hon kom in i konstnärskretsar och började måla. Hon överlevde, men hade som så många andra i denna folksjukdoms tid levat i det utanförskap som dödens väntrum utgör. Det var från egna erfarenheter hon kunde porträttera människor med respekt, både de i Tornedalen och de under resor i Asien. Gun kunde ”inte se någon större skillnad på kvinnorna i Liu Lin och kvinnorna i barndomens pörten i Tornedalen”, som Lisbeth Larsson skrivit i *Kvinnobiografiskt lexikon*.³ Det är en sympatisk grundhållning. Att Gun kunde uppfattas som ”hård” kan jag förstå om det rättframma är det hårda – men det menar jag att det inte är. Saklig och roligt saklig, särskilt kanske i relation till Jan. Jag ger inga exempel. Jan gör. Läs själva!

Jan kunde skarpsynt och reflekterande betrakta sin omvärld och inse att vuxenvärlden inte alltid tänkt efter.

Jag sitter i fönstret och ser ut mot Karlberg. En bogserbåt drar ett släp pråmar genom kanalen. Mary säger: – De kanske seglar till den varma södern. – Visst, säger jag, och om de seglar tillräckligt länge måste de sedan fortsätta till den varma norden. – Prata inte dumheter, säger hon. Jag upprepade sedan detta först med många vuxna och fann att de flesta inte satt sig in i att jorden är rund.⁴

Jan lät denna erfarenhet bli en insikt, tänker jag. Klokare än så är alltså inte världen. Han behöll insikten livet igenom.

Gun och Jan var med i Svenska kyrkan. Jan lämnade efter Henning Mankells begravning, där KG Hammar officierat. Här var något som nog Mankell inte velat och Jan definitivt inte ville. Alltså begärde han utträde. Året var 2015.⁵

² Ett andra anstånd, s 297

³ Gunborg (Gun) Kessle, www.skbl.se/sv/artikel/GunborgGunKessle, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (artikel av Lisbeth Larsson), hämtad 2023-01-02.

⁴ En illojal europés beklännelse, s 70. En variant på berättelsen finns i *Ett andra anstånd*, s 133

⁵ Ett andra anstånd, s 63

Synd är beskrivningen av något som är sönder och sjukdomen kan sorteras in under den rubriken. Inte som något vi *gör* utan som något som *är*. En beskrivning av ett förhållande att förhålla sig till. Vara emot till exempel.

Vi står i vår ärvda kulturs sammanhang och behöver förstå poängerna i de myter som är sanna myter till skillnad från de andra. Den latinska ordleken *Malus – äpple och något dåligt* (uttalas *mallus* och *malus*) – gjorde att frestelsens frukt blev ett äpple. Så står det inte i 1 Moseboks kapitel 3. Själva poängen är att människan tar ett bitt av äpplet och plötsligt står med en skrott i handen samt har därtill dragit döden över allt levande när allt var tillåtet att bruka – utom detta. På så vis byttes välsignelse i förbannelse.

På denna jord är synden med i allt och ger åt allt det sköna en främmande gestalt, skrev Lina Sandell Berg.⁶ Hon hade förstått ett grundvillkor i tillvaron.

Vad jag nu pläderar för är ett icke neurotiskt sätt att se på synden. Försnävas synden till sådant vi gör, blir allt privat och förfalskat. Är synden en betingelse i livet kan vi resonera om den både personligt och politiskt – men också bekämpa den. Teologerna inte bara förklarar synden, de föreskriver motståndsmidlen. Ni märker att jag knyter an till Karl Marx tes nr 11 i kritiken av Feuerbach: ”Filosoferna har bara *tolkat* världen på en rad olika sätt, men det gäller att *förändra* den.”⁷ Kanske teologer har insikter som går utöver filosofernas? Jag provocerar gärna, eftersom en provokationen syftar till att kalla fram den andres röst.

Gun och Jan är bekanta både med tankefiguren ”synden” och med själva betingelsen. De ser den i 1100-talets kulturer vid pilgrimskyrkor i Frankrike.

Men det muntra skrattet stelnade i grin ty det som många gånger predikats för vandraren fanns ju där i all åskådlighet. I ringdans över ingången uppträdde fablernas och narrspelens figurer inför hans ögon. Ty det är sant som det är skrivet att människorna är skvallrare och bedragare, ljusare, odjur och lata bukar.

⁶ sv ps 579:4 i 1937 år svenska psalmbok

⁷ Karl Marx, Teser om Feuerbach. Finns t ex i det urval Bo Gustafsson publicerade, *Karl Marx & Friedrich Engels*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1965

De gör heller icke bot för sitt mord, trolldom, störhet och tjuveri. Ja, bocken och åsnan förrättar nu mässan på jorden under det att horkarlarna dansar och missfostren kryper fram ur rösen bligande så att det är ett skri och buller, dån och jordbävning och förskräckelse på jorden under det att hopen dansar vidare mot mörker och elände.⁸

Det var inga konstverk som betraktades av pilgrimen.

Det var själva sanningen som åskådliggjorts och ställts fram inför honom. Han visste ju att det gick en dom över denna världen och att han själv oundvikligen gick rakt in i denna dom.⁹

Inte utan nöje ger sig Jan in i en konstdiskussion i *Ord & Bild* år 1973 med PO Zennström och dömer ut hela VPK:s kulturpolitik för att den blivit skolastik och alltså inte kan se t ex profeten Jesaja i Souillac. De tror att han dansar och då dansar han alltså. Men profeten är på väg till folket med ett budskap, skriver Jan. Han dansar inte. Jesaja skyndar sig till människorna i Souillac med ett budskap om en Frälsare som ska födas. Detta var en diskussion som gjorde Zennström arg och Myrdal belåten med denna avslöjande och avslöjande ilska, tror jag mig förstå.¹⁰

Kanikerna i Poitiers visste vad de behövde låta stensemästarna berätta för de vandringsmän som sökte nattläger i kyrkan, konstaterar Jan. Men den konst vi betraktar är inte bara den Heliga Skrift omformad till kalksten. ”Den är stensemästarkonst.”¹¹

⁸ När västerlandet trädde fram, s 29. Det är portalen till St Pierre i Aulnay Myrdal beskriver

⁹ När västerlandet trädde fram, s 31

¹⁰ *Ord & Bild* 1973 nr 5 och nr 7. Också i Skriftställning 5, *Sanningen är konkret! Krossa skolastiken! Släpp marxismen loss*, s 100-112 samt *Den officiella sörjan*, s 112-115. Zennströms första inlägg kom i *Ord & Bild* 1973 nr 4, *Konst är inte ideologi*, s 216-227 med slutsatsen att ”Konst är varken vetenskapens eller ideologins subjekt, utan en särskild objektiv verklighet.” (s 227) Zennströms slutreplik kom i *Ord & Bild* nr 6, s 343-350, *Konst och ideologi – en slutreplik*. Därefter kom Jan Myrdals replik i *Ord & Bild* 1973 nr 7, s 446-447 med ännu en (kort) slutreplik av Zennström, som rakt av avfärdar Jan Myrdal, s 447-448 och finner det meningslöst att replikera på samma sätt som Jan Myrdal fått göra efter att debatten avlysts. Det är ”omöjligt att finna någon linje i de motsägelsefulla och osammanhängande nya harangerna”. (s 447)

¹¹ När västerlandet trädde fram, s 31

Det är också realism, inte bara iakttagelse. ”Djuren har inte bara granskats och setts, de har erfarits och upplevts. Detta ger konstnären hans suveräna gestaltande frihet och åt de avbildade deras individualitet”, konstaterade Jan.¹²

Jan Myrdal noterar, att den romanska kyrkokonsten i ideologisk mening blev osynlig under århundraden. Det hade han skrivit nu för 50 år sedan i debatten med Zennström och jag noterade att jag markerat den saken i hans text. Temat återkom i Ondskan tar form. Nu ser vi vad Johann Winckelmann inte begrep, vad Karl Marx fann förvridet och fult och som biskopen i Växjö Esaias Tegnér ville förrinta. De hade inte ”fel syn”: ”De såg vad epoken kunde se.”¹³ När vi ser beror detta antingen på att fram mot det nya årtusendet, vårt alltså, visar Herren ånyo sitt stränga anlete, så kunde trons folk kunna säga, eller så ser vi vår egen tid, dess ålder i detta stränga ansikte.¹⁴ Både perspektiv kan Jan finna oroande. Jag återkommer strax till detta.

Nu fanns det också personliga skäl för Gun och Jan att fångas av detta stränga ansikte:

Gun har laestadiansk uppväxt och känner igen hos honom en barndomens Kristus. Också jag har från barndomen i Toresund större känsla för denna och för den dömande Kristus av granit i Rozier-Côtes-d’Aurec än för allsköns milda Jesus-barn.¹⁵

Det finns teologer som skulle säga, att när kristen tro blir borgerlig religion, alltså samtida välförhållande, måste det bli så här. Jesus blir en oförarglig figur som aldrig utmanar den goda smaken men gör den kulturell. Ni kan få ett Myrdal-citat till:

För den som fått sin uppfattning av kristendom och synd av upplysningstiden, reformpräster och seriemagasin är bilderna oftast festliga och ibland tilltalande

¹² Ondskan tar form, s 63

¹³ Ondskan tar form, s 81

¹⁴ När Västerlandet trädde fram, s 58

¹⁵ När västerlandet trädde fram, s 58

estetiska. Men när de skapades var de djupt allvarliga och laddade med betydelse.¹⁶

O PECCATORES TRANSMVTETIS NISI MORES
IUDICIUM DURUM VOBIS SCIOTE FUTURUM ¹⁷

O syndare, om ni inte ändrar ert levnadssätt
Så vet att en tung dom väntar er i framtiden
(min översättning, inte Jans...)

När bilderna skapades var de djupt allvarliga och laddade med betydelse. Kan vi gå bortom det festliga eller estetiska för att förstå allvaret och betydelsen? – det är förstås frågan. Gun och Jan kunde på ett sätt, som inte gav konstnärstipendier. Ni minns Guns kärva konstaterande att om hon varit med i ett lesbiskt kollektiv och fotograferat slak kuk i motljus, hade stipendierna kommit. Inte stipendier för att fotografera romansk kyrkokonst utan konstlad belysning för att låta gestalterna tala själva – så som de talat till dem som kommit till kyrkorummet. Hennes emotionella resonans inför rummet gör att somligt inte blir fotograferat, det lämnar henne kall. Hållningen är närmast dialogisk. Hon kan senare återvända till platsen och se mera – och först då börja arbeta.¹⁸

Jan hade i det läget införskaffat mängder med litteratur och sedan gett litteraturanvisningar till de döda konstvetarna.

Vi måste lära känna dem för att kunna ta ställning till vad som är specifikt just för vår egen tids synsätt och vilka sociala konflikter i nutiden som gjort detta elvahundratal så konturskarpt för oss. Därför är traditionen levande för oss; vi läser den kritiskt.¹⁹

Det är väl typiskt för Jan Myrdal att på ett sätt som retar upp hans motståndare ge referenser i myckenhet. *Librairie Hachette* har gett ut Prosper Mérimées, *Notes de*

¹⁶ När västerlandet trädde fram, s 119

¹⁷ När västerlandet trädde fram, s 79

¹⁸ Ondskan tar form, s 108

¹⁹ Ondskan tar form, s 111

voyages från 1834, 1835, 1837 och 1839 och den finns då fortfarande att köpa. Därtill finns på samma förlag i 18 volymer *Les guides bleau*. "Ovärderlig" noterar Jan. Jan ska uppfattas vara en upplysningsmänniska. Sådana ger referenser till resonemang, tycker inte bara allmänt.

Det är inför 1914 års krig som 1100-talets konst ånyo framträder i Europa. Det är i vår egen generation som de barbariskt onda fåglarna från Chauvigny kommer fram ur skuggan av det fulländade i i S. Senin i Toulouse.²⁰

Att inte se eller att inse är det urgamla problemet att med seende ögon inte se, för att nu anknyta till Jesus (Matteus evangelium 13:13-14). Det gör frågan brännande. I ond tid träder 1100-talet fram. Är det inte två omständigheter som oroar Jan om vi resonerar med honom?

Det ena är detta att vi inte kan se. Det är 1 Korinthierbrevet och aposteln Paulus med konstaterandet att "vår kunskap är begränsad och den profetiska gåvan är begränsad". (1 Kor 13:9) Det profetiska handlar om att kunna urskilja vad som är gott och vad som är ont, för att säga det enkelt. Men gäller inte oron också Jans upprepade analys att vi lever i en förkrigstid, det kommer ett storkrig för motsättningarna är av det slaget? Då kan vi på nytt se 1100-talet, 1914, 1939 och nu. De barbariskt onda fåglarna kommer fram ur skuggorna. Vad hade Jan sagt nu om det politiska läget i Europa och världen? Vi har på nytt fått möjlighet att se 1100-talet, kunde han förstås ha sagt.

1100-talet är en omvälvande tid. Ett annat samhälle växer fram och avlöser det gamla stamsamhället med slavsysteem och ättardrån. Nu blir det sockensysteem för rättskipning och kyrkoliv, socknen är både lagsökningsområde och en kyrklig enhet. En bondeklass tog form.

Konstnärerna kunde knyta an till den folkligt barbariska traditionen och utveckla konsten till en ny spännande enhet.

²⁰ Ondskan tar form, s 86

Dock inom denna enhet blev formernas uppgift att predika kyrkofurstarnas och feodalherrarna eviga sanning; ondskan fick form för att befästa herrarnas rätt till del i böndernas skörd; kätteriet förtalades i bild. Den uppgiften kom att åter spränga enheten.²¹

Ondskan får form men kanske också så, att vi ansvarigt står upp emot den, inte bara för att befästa herrarnas rätt alltså. Och om kätteriet inte förtalats, blir följden då ett lögnväsendet härskar som ideologisk normsändare? Här finns frågor om vilka vi bör resonera förnuftigt, kunde nog Jan Myrdal mena. Jag menar det i vart fall!

Egentligen roar det mig att tänka på Guns och Jans kamp mot synden. Mest därför att ni antagligen hör fel. Hör att de skulle förvandlas till något de inte kan definieras som; fromma pietister. Men jag går inte utanför skriven text och återkommande teman i Jans skriftställarskap. Ni minns kanske Carl-Birger Andersson från en text i *Moraliteter* som dömdes för "trälsinne och statarmentalitet. Lojalitet mot överhet."²² Därtill återkommande svek.²³ Han fick dö av hjärtinfart när han klippte gräsmattan. Temat går igen när Jan återkommande granskar sig själv för att förstå sina svek – även om hans bekännelser är mer apologier än ett erkännande. Med sina bekännelser ställer han in sig i en europeisk intellektuell tradition.²⁴ Han glömde nämna att det är traditionen från kyrkofadern Augustinus...

Det moraliska är en hållning mot synden, det trasiga. Arbetsmoralen är Guns och Jans. *Moraliteter* uttrycket för den hållningen. Gun och Jan kraftade inte i varandras själsliv, har Jan sagt, samtidigt som han hänsynslöst granskat sitt eget. Att Jan skar upp tillståndet i världen och i själen är uppenbart för oss som läste honom om USA-imperialism, om yttrandefrihet, om IB-affär – men egentligen också om Balzac och Strindberg och kultursyn. Ja, 1100-talet illustrerar hållningen när Gun och Jan gör det samtida.

²¹ Ondskan tar form, s 95

²² *Moraliteter*, s 72

²³ *Moraliteter*, s 72

²⁴ En illojal europés bekännelser, s 10

”Men vi ha också att ledda av det intellektuella samvetet ge oss i kast med och i egen kraft försöka åtgärda de uppgifter, som vi i denna bistra tillvaro möta”, som Olle Herrlin fick till det.

Men nåden då?

Det är skillnad på att göra nedräkning i livet. De antal dagar vi lever är egentligen uppseendeväckande få, i mitt fall 28 106 dagar just nu (om jag räknat rätt), och att formulera sig om ett andra anstånd. Jan har publikt gjort bådadera. Nedräkning är en enkel räkneuppgift, inte ens matematik. Jan skrev om det när han fyllt 65 år. Vad är anståndet? Det är något som ges av någon. Björn Fyrlund, som lovat att korrekturläsa *Ett andra anstånd* frågade vid en middag Jan vem som gav anståndet. När Jan inte riktigt redde ut det, sa Björn, att begreppet egentligen var kulturellt kristet eller kanske han sa lutherskt. Middagen avåts den 13 december år 2018. Jan skulle inte dö i Moskva, där han blev hjärtopererad, inte heller dö i Degerfors, där han konstaterades ha sepsis, blodförgiftning, men inte heller denna den 13 december i Varberg, där han i en dröm i september månad hade sett sig ligga död på golvet mellan köket och hallen på Snidaregatan efter att ha hängt sig.²⁵ Jan dog inte ens denna Lucia-afton. Han åt middag med tre präster utan att uppfatta detta som en nära-döden-upplevelse. Men frågan hade han alltså inget bra svar på utan ville fundera lite. Jag tror att det vänliga samtalet om anståndet egentligen belyser det sammanhang Gun och Jan befann sig i. Kulturell kristendom. Också Jan kunde bli påkommen med att använda ett begrepp som inrymde mer än han först sett. Själva insikten att ”livet vände en gång till” skulle utan vidare kunna sorteras in under rubriken ”nåd”, menar jag.²⁶

Är det nåd ”att vi i varje givet livsögonblick står inför en oändlighet av möjliga framtiden, som bestäms och blir till av de val vi gör?” Jan hade år 1939 läst science-fiction och läsningen hade satt spår i honom.²⁷ Är det nåd saken då gäller? Jo, om man tar ”varje givet livsögonblick” på allvar. Men det blir ett allvar som leder till moraliteter och en syn på livet där människor räknas med, tänker att deras liv har en mening. Om jag ska säga

²⁵ Ett andra anstånd, s 397

²⁶ Ett andra anstånd, s 400

²⁷ Lester del Reys, *The Smallest God* (finns i Myrdalbiblioteket!), *Ett andra anstånd*, s 157 men del Reys text är en ”skittext”, konstaterar Jan

något om Gun och Jan i detta sammanhang, så hade deras liv och arbete betydelse för många och räknas till plusvärden i deras liv.

Det återkommande grundkonceptet kan ni: Könet och arbetet är vad som gäller för det mänskliga livet. Jan har en poäng, men resonemanget är konsekvent renodlat och därför, menar jag, en alltför begränsad tankefigur. Det beror, som ni inser, att jag vill få plats för nåden i livet. Jan skulle inte formulera sig så. Han är i detta sammanhang ute efter livslust och livsuppgifter och när de inte längre kan utföras tillfredställande, är det dags att avsluta livet. Ni har läst honom och ser att detta återvänder han till ofta. Här tänkte vi olika. Livet är mer än sexpyssel och meningsfulla arbetsuppgifter och livet ligger inte i min egen hand, som något jag själv handskas med.

Nu märker ni att jag fått problem att pressa nåden över Gun och Jan. Det går att förklara. Jan skrev: "De troende vänder syn i takt med de icke troende. Och även det de tror är ständig omvandling: på Gud från 1100-talet tror ingen."²⁸ Verkligen? De kristna tror väl, oavsett århundrade på Fadern, Sonen och Anden – som är från evighet till evighet (*Psaltaren* 90 och 93)? Läsningar, utläggningar och mässordningar och somlig mässmusik är igenkännliga genom alla år. En professor i bibelvetenskap kan i princip knyta sin forskning till sådant andra utlagt vid ett universitet på 1300-talet. Det kan ingen annan vetenskaplig disciplin göra. Jan ser vad en upplysningsmänniska kan se – men också detta upplysta blir skevt. Somligt hamnar även för en sådan person i skuggor och mörker. Vi borde ha talat mer om *Confessio Augustana*, bekännelseskriften från år 1530, som jag vid prästvigningen förpliktat mig till. En kyrkokristen står i en gemenskap som om inte annat borde göra det svårare att vända syn i takt med de icke troende. När Jesaja kommer med besked till folket i Souillac är det samme Jesaja som i adventstiden kom till gudstjänstfirare och bibelläsare i Svenska kyrkan advent 2022. –Tror ni detta skulle förhindra mig från att tala om nåden? Egentligen inte. Livsglädjen är allmänmänsklig och innefattar arbetsglädje och allt som sätter oförtjänt guldkant på livet. Nåd alltså.

²⁸ Ondskan tar form, s 81

Jag tror mig veta att det finns präster, som gärna krafsar i livets dysterhet för att från detta dystra komma med allmänna godhetsplattityder – som att det alltid kommer en morgon efter den mörkaste natt eller maningar att vi inte ska ge upp det de kallar ”hoppet” (vad nu detta är, för hoppet förlägger de i en ogripbar framtid). Vore det inte rimligare att ta upp mänskliga erfarenheter av glädje och godhet, innefattande goda möten med människor, sexualliv och arbetsglädje, egen och i gemenskap?

Myrdalskt är detta en plädering för att återställa orden och använda dem för att vinna insikter också ihop med pilgrimer från 1100-talet – men också en rad av gestalter historier och kulturer igenom – för att hantera vår onödiga samtid. Naturligtvis är det fräckt av mig att i detta sammanhang påpeka, att detta är vad både anständiga och oanständiga kyrkokristna gör, söndag efter söndag om de håller sig med kompetenta präster.

Det kunde ha varit rätt roligt att få höra vad Gun och Jan sagt om det jag nu fått ur mig om synd och nåd när vi i denna bistra tillvaro reser i deras sällskap. Att Jan fortsatt oroar mig står klart. Han talade om det kommande storkriget och jag har barn och barnbarn. Hur det går till i ett storartat förintelsekrig kan jag inhämta också hos profeter som Jesaja. Det är bara att gå till läggen och uppfatta att läggen kan vara dåtida men samtida bibelböcker.

Det jag nu låtit Guns och Jans resande resultera i, kan jag enkelt sammanfatta med det moraliska imperativ jag började med: ”Men vi ha också att ledda av det intellektuella samvetet ge oss i kast med och i egen kraft försöka åtgärda de uppgifter, som vi i denna bistra tillvaro möta.”